

A községi temető keleti irányból fotózva, mögötte a középkori templomot rejtő erdő

K. Németh András – Varga Máté

Kisszékely középkori temploma

Kisszékely egy ma már csak 300 lelkes település a Tolnai-hegyháton, azonban ez a kis közösség lelkesen ápolja a falu múltját, hagyományait. Így karolta fel a Kisszékelyi Kulturális Egyesület a falu rég elfeledett templomának ügyét, és támogatta mindenben a feltárás menetét. Az alábbiakban egy múzeumi és civil együttműködés jó példáját tárjuk az olvasók elé, melynek során a település történetének egy fontos részlete került napvilágra.

(A szerzők felvételeivel)

Kisszékely faluközpontjától déli irányban, a Kisszékelyi-árok déli oldalán található a ma is használatban lévő községi temető. A temető feletti domb tetején ismeretlen korú erődítés, sáncok és árkok nyomai vehetők ki. Keltezése során felmerült a

bronzkori és Árpád-kori eredet is, azonban leletek és ásatások híján egyelőre egyik sem bizonyított. A temetőtől keleti irányban, a szántóföldön 8 évvel ezelőtt sikerült azonosítani terepbejárás során a középkori falu területét. Szintén abban az évben lokalizáltuk a temető és a középkori faluhely közötti, beerdősült domboldalban a középkori templom helyét. A fás-bozótos platón elsőre is feltűnt, hogy azt mesterségesen alakították ki, és bár szűkösen, de egy kisméretű középkori templom éppen elért rajta. A felszínen akkor téglatöredékek, habarcsmaradvány jelezte az egykori épület helyét, majd később fémkeresés kutatás során további leletek erősítették azt a tényt, hogy itt mindenképp a középkori élet nyomával kell számolnunk.

A középkori falu Székely vagy Parasztszékely néven tűnik fel a forrásokban, utóbbi névváltozat előtagja egykori birtokosára utal. A település első említése 1324-ben történt egy oklevélben, melyben a simontornyai várhoz tartozó települések között sorolják fel. A terület birtokosa ekkor Csák nembeli Paraszt. Egy másik – szintén ebben az évben kiadott – oklevél alapján a faluhoz tartozott Somfa és Alszékely nevű birtok, azonban ezekről a későbbiekben nem hallunk, pontos helyüket sem ismerjük. A falu birtokosai voltak többek között a Lackfiak, a Kanizsaiak, a Garaiak, a török hódoltság előtt közvetlenül pedig a Gergellaki Buzlai család. A török kori adóösszeírások alapján a település – sok más

Kisszékely és környéke az 1780-as években

környékbeli faluhoz képest – nem néptelenedett el rögtön a török kor elején, a tizenöt éves háború kezdetéig az átlagosnál nagyobb, 150–200 fős lakosság-számmal számolhatunk.

Templomáról már kevesebb forrás emlékezik meg a középkorból. Először a pápai tizedjegyzékben szerepel, majd a 16. század közepén a török összeírásokban kétszer is említik Balázs nevű papját. A török hódoltság ideje alatt az andocsi jezsuiták (működési idejük 1642–1684) látták el időnként a faluban a hitéleti tevékenységet. 1690-ben régi, kőből épült templomát írták össze, amit 1696-ban is említenek. Egy 1722-es feljegyzésből már többet megtudunk a templomról. Ebből kiderül, hogy a templomot teljesen téglából emelték, a török időkben újrafedték tölgyfaszindellyel, ami azóta elrohadt már. A templom kápolna formára épült, Szent György tiszteletére szentelték fel, szentélyének evangéliumi oldala az alapokig elpusztult, mennyezete a szentélyig megvan, a szentély felett azonban nincs meg, a karzat rusztikus. Ez alapján egy igen rossz állapotú templom képe rajzolódik ki előttünk. A Historia Domus feljegyzése szerint a romos templomot 1741-ben kijavították és megnagyobbították, majd 1770-ben és 1778-ban újabb javításokat végeztek rajta. 1823-ban az akkori kegyúr, Styrum-Limburg II. Károly végrendeleti adományából új templom épült a mai fő utca (Szabadság utca) északi oldalán. A középkori eredetű templomot legkorábban ekkor bonthatták le, és hordták el más épületekhez építőanyagát. A legvalószínűbb, hogy ebből épült fel a régi plébánia, amelyet ma óvodának használnak.

Hosszas tervezés után végül 2019 nyarán háromhetes szondázó ásásra került sor. Az ásást megelőzte egy – a terület erdős jellegéből fakadóan korlátozott kiterjedésű – talajradaros felmérés is, ami részben segítette munkánkat, egyes részletei alapján azonban téves preconcepciókat fogalmaztunk meg a templom vélt alaprajzát illetően. Ahol a felmérésen a legsűrűbb anomáliák jelentkeztek, ott három kutatóárkot nyitottunk, majd később még további kettőt, így összesen több mint 70 négyzetmétert tártunk fel. A kézi földmunkát mindenhol nehezítette a talajréteg felső 20–30 centiméterében megfigyelhető bontási törmelék, ami kisebb-nagyobb tégladarabokból és habarcsból tevődött össze. Ez a réteg a templom bontásakor keletkezett. Ez alatt már megfigyelhető volt a templom utolsó, döngölt padlójú járószintje, amelyben számos 18. századi leletet találtunk. Ezen padló alatt – egyelőre csak a sekrestye területén tudtuk megfigyelni – 30–40 centiméterre jelentkezett a középkori padló is, ami szintén döngölt agyagból készült. A templom falaiból alig maradt valami, azokat a bontás során szinte teljesen kitermelték, így csak a falak alapozási árkait lehetett megfigyelni. Felmerő fal csak egyetlen helyen került elő, ami a középkori nyugati zárófal és a déli hajófal találkozásánál

A hajó déli falának nyugati sarka északról

A déli hajófal folytatása keleti irányban

A domboldalban lévő plató az ásítás első napján

Eredeti helyzetben lévő téglák az északi hajófal alapozó árkában

A sekrestye északi fala, és későbbi javítása (felül)
Az U alakú barokk bővítmény északi falának alapozó árka (alul)

A templom északi falának alapozó árka
jobbra lent
A félköríves szentély északról
balra lent

feküdt, illetve megtaláltuk a déli hajófal felmenő falának keleti irányú folytatását is. Az árkok alján, néhány helyen találtunk 1-2 darab középkori téglát, ami eredeti helyzetében maradt.

A kutatásunk jelenlegi állása szerint a templom három építési periódusát tudjuk elkülöníteni, amit a későbbi teljes feltárás még módosíthat. Az 1. periódusban a templom egyszerű elrendezésű, hosszaházás épület volt, a félköríves záródású szentély keskeny vállal csatlakozott a hajóhoz. Az épület hossza 12 méter, szélessége 6,8 méter, az alapozási árkok szélessége 110 centiméter. Mivel a feltárt épület bizonyára azonos a pápai tizedjegyzékben szereplő épülettel, a félköríves szentélyzáródás, valamint a feltárás előtt a templom helyén, a felszínen gyűjtött szlavón denár alapján a templom az Árpád-kor végén, a 13. század második felében már bizonyosan állt, talán ekkor is épülhetett.

A 2. építési periódusban, még a késő középkorban a templom északi oldalához 4,6x2,35 méter belső méretű sekrestyét építettek. Mivel a templom igen kisméretű volt, így a sekrestye szinte a teljes északi falhoz csatlakozott. A templomnál későbbi építésére attól eltérő falvastagsága és alapozási mélysége is utal. A sekrestye 85 centiméter széles északi falának felmenő részét egy kb. 1,5 méter hosszú szakaszon feltártuk.

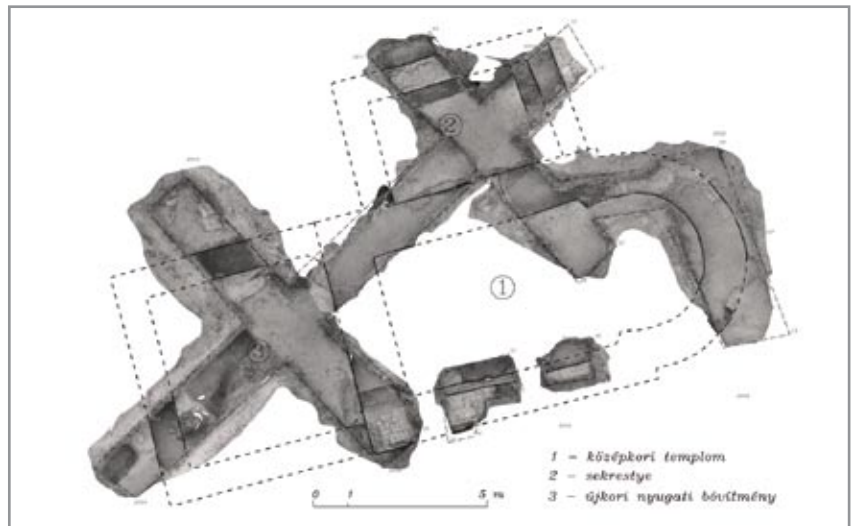
Írott forrásaink szerint a templomot 1741-ben felújították és kibővítették, aminek régészeti nyomát is megtaláltuk, így ez jelzi a templom utolsó, 3. periódusát. Ekkor a templom hajóját nyugati irányban meghosszabbították egy U alakú bővítménnyel, melynek szélessége a hajóéval megegyezik, hossza pedig 6 méter. A toldás leglátványosabban a falszélességben mutatkozik, ami mindenhol 85 centiméter, míg a középkori falak 110 centiméter szélesek. A javítást a sekrestye északi falánál és a szentélynél tudtuk megfigyelni. A javítások és a bővítmény építése során használt téglák közül szinte mindegyik bélyeges volt, amik közül eddig két típust tudtunk elkülöníteni.

Az egyikben egymást metsző C és L, míg a másikon egymás mellett elhelyezkedő F és S betűk láthatóak. A CL monogramos téglákat nagy valószínűséggel a Styrum-Limburg családhoz köthetjük, akik a 18. század elejétől birtokolták a simontornyai uradalmat.

A templom körüli temető sírjait többször megbolygatták, ami miatt nagy mennyiségű szórvány csont került elő. Eredeti helyzetében két darab középkori sírt tudtunk feltárni, amelyek közül az egyik a 18. századi bővítményen belül, a másik attól nyugatra helyezkedett el. Ezenkívül feltártunk még két újkori sírt is, amelyeket a bővítményen belülré ástak meg, az egyik sírban egy 18. századi kegyérmét találtunk. Utóbbi sír érdekessége, hogy a középkori nyugati-keleti tájolású sírokkal ellentétben, ennek dél-északi a tájolása.

Az ásatáson előkerült leletanyag legnagyobb részét a bontásból visszamaradt téglák és a szórvány embercsontok képezik. A téglákat hat csoportra tudtuk felosztani, amelyek közül három típust a középkorban, a másik hármat pedig már az újkorban készítettek. Megemlítendő még, hogy találtunk néhány faragott idomtéglat, valamint a hajó és a szentély találkozásánál, annak déli oldalán egy nagyobb darab, vörös és sárga sávós festésű vakolatdarabot. A templom területéről és annak közvetlen környezetéből több érmét találtunk. A legkorábbi érméket III. Béla uralkodása alatt verték, de került elő érem I. (Nagy) Lajos, Zsigmond és I. Ferdinánd idejéből is. A templom és a temető folyamatos használatát jelzik I. Lipót, Mária Terézia és I. József érméi. Az előkerült gyűrűket, préselt ruhavereteket és csatokat egykoron az elhunytakkal temették el. A viseleti elemek közül kiemelkedik egy hatágú, csillag alakú csat, amellyel a felsőruházatot fogták össze, és a 14. századra keltezhető. A leletek legmarkánsabb csoportját a különböző kereszték és záródkérmék/medálok alkotják, mindegyikből 10-10 darab látott napvilágot. A kereszték között vannak bronzból és ólomból készül-

tek, ezeket hordták rózsafüzéren vagy nyakláncra is. Köztük van olyan, ami biztosan a 19. század elején, Mariazellben készült. A kegyérméken feltűnik Szent Péter és Szent Pál, Szent Flórián, valamint Jézus és Mária alakja is, de találtunk Benedek-érmet is. ♥

Alaprajzi ortofotó összeállítás (készítette: Rácz Miklós)

IRODALOM:

BRÜSZTLE, JOSEPHUS: *Recensio universi cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, III. Quinque-Ecclesiensis* 1878.

CSEPREGI FERENC: *Múltidéző. Kisszékelyi életképek 1890–1980*. Kisszékely, 2013.

K. NÉMETH ANDRÁS: Fejezetek Kisszékely határának középkori történetéből. In: *A kisszékelyi táj varázsa*. Szerk.: Horváth András. Kisszékely, 2014. 38–43.

K. NÉMETH ANDRÁS: *A középkori Tolna megye templomai*. Szekszárd, 2015.

KISS ISTVÁN: *Simontornya krónikája*. Simontornya, 1938.

REICH SZABINA: Kora újkori kegyérmék. *Ethnographia* 129. (2018) 198–232.

Vörös és sárga festésű vakolattöredék balra lent

A feltárt kutatóárkok az ásatás végén nyugatról

